

Sloboda volje u filozofiji Aurelija Augustina

Marčun, Mateja

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:486037>

Rights / Prava: [In copyright](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2021-09-27**

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb](#)
[Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
ODSJEK ZA FILOZOFIJU

Mateja Marčun

SLOBODA VOLJE U FILOZOFIJI AURELIJA AUGUSTINA

Diplomski rad

Mentor: nasl. doc. dr. sc. Goran Sunajko

Zagreb, rujan, 2019.

SADRŽAJ

SAŽETAK.....	3
UVOD	4
1. AUGUSTINOV ŽIVOT.....	5
1. 1. UTJECAJ ANTIKE I NOVOPLATONIZMA NA AUGUSTINOVU SPOZNAJU	7
1. 2. AUGUSTINOVO OBRAĆENJE	10
2. 1. POBIJANJE MANIHEJIZMA, DONATIZMA I PELAGIJANIZMA.....	12
2. 2. BOG KAO SUMME ESSE	13
2. 3. UČENJE O SPOZNAJI I ETICI	15
3. POJAM VOLJE.....	17
3. 1. PROBLEM ZLA.....	19
3. 2. BOŽJE PREDZNANJE	21
ZAKLJUČAK	23
LITERATURA.....	24

SAŽETAK

Pitanje volje jedno je od najvažnijih pitanja u povijesti filozofije. Prvi filozof koji je na sustavan način razradio nauku o volji bio je Aurelije Augustin. Njegov je postulat taj da čovjek ima slobodnu volju koja se nalazi u središtu samog ljudskog djelovanja i po kojoj se čovjek opredjeljuje za dobro ili zlo. Okreće li se prema vječnim stvarima dolazi do blaženstva, a okrene li se prema vremenitim stvarima dolazi do nepravde i neistine. U moć volje spada to da svatko može izabrati za čime želi ići što znači da čovjek čini zlo po slobodnoj odluci volje. Bog kao Stvoritelj svega, u Augustinovu sustavu ima predznanje o svemu, no time se ne ukida čovjekova slobodna volja. Iako Bog ima predznanje, ne sili nikoga da učini ono što je buduće, čime Augustin odbacuje determinizam i uvodi voluntarizam.

Ključne riječi: volja, sloboda, Bog, zlo, determinizam

THE FREEDOM OF WILL IN THE PHILOSOPHY OF AURELIUS AUGUSTINUS

ABSTRACT

The question of the will is one of the most important questions in the history of philosophy. The first philosopher who systematically elaborated the doctrine of the will was Aurelius Augustinus. The human has free will which is located at the centre of human behaviour and by which we choose to do good or evil. If we turn towards eternal things we come to the state of bliss. If we turn towards temporal things we come to the injustice and falsehood. The power of the will entails the ability to go after the things we will. That means the human is capable of doing evil deeds by his own free will. The God as a Creator of everything has the foreknowledge about everything, but this fact doesn't abolish human free will. Although God has the foreknowledge, he doesn't force anybody to do that what is future. With the concept of free will, Augustinus dismisses the determinism and introduces the voluntarism.

KEY WORDS: will, freedom, God, evil, determinism

UVOD

Svjedoci smo sve veće prisutnosti teodicejskog pitanja opstojnosti Boga koje se stavlja u korelaciju sa pitanjem prisutnosti zla u svijetu, a možemo ga formulirati ovako: „Ako postoji zlo u svijetu, postoji li Bog?“. Najveći kršćanski filozof i utemeljitelj voluntarizma, Aurelije Augustin, kroz svoju filozofiju i teologiju formira nauku o volji koja je prisutna u čovjeku, a čiji je glavni atribut sloboda. Pitanjem volje, koje je jedno od najvažnijih pitanja u povijesti filozofije, napose zbog toga što se uz afirmaciju pojma volje razvija uspostavljanje subjekta i njegove slobodne odluke i djelovanja, bavili su se mnogi filozofi, poput Dunska Škota, Descartesa, Rousseaua, Kanta, Hegela, Schopenhauera, Nietzschea i dr. No, Augustin je bio prvi koji je na sustavan način razvio nauku o volji, čime se srednjovjekovna filozofija postupno odvajala od utjecaja Grčke filozofije kojom je dominirao sveprožimajući *nous*.

Augustinova teologija i filozofija jesu odraz njegovog duhovnog putovanja od hedonista do utjecajnog kršćanskog biskupa čije misli nadahnjuju i ljude današnjice. Duhovno putovanje tog čuvenog filozofa zadobilo je preokret obraćenjem na kršćanstvo. Do tog trenutka tragao je za istinom za koju je smatrao da se jedino može spoznati putem filozofije kao učiteljice mudrosti. Tijekom života susretao se s mnogim naucima onog vremena poput maniheizma, pelagijanizma i donatizma koje je uspijevaio prevladati kršćanskim argumentima i retoričkim vještinama kojih je imao u izobilju s obzirom da je prije obraćenja bio učitelj retorike. Za svog je života napisao mnoga djela u kojima je nastojao objasniti temelje kršćanske filozofije, orijentirajući se na filozofiju morala utemeljenu upravo pod pretpostavkom slobodne volje. Razrađivao je mnoge teološke i filozofske probleme nastojeći dati odgovor na njih. Jedan od tih problema, kao što je već navedeno, jest upravo problem porijekla zla u svijetu o kojem najviše piše u svom djelu *O slobodi volje* u sklopu kojeg razvija nauku o slobodnoj volji koja leži u središtu ljudskog djelovanja i pomoću koje čovjek odabire činiti dobro ili činiti zlo. Augustin je prvi filozof koji na sustavan način razrađuje nauku o postojanju slobodne volje i time daje odgovor na iznimno važno teodicejsko pitanje današnjice o istovremenom postojanju Boga i zla u svijetu. Stoga ćemo se u ovome diplomskom radu baviti upravo njegovim razmatranjem pojma slobode volje na koji se nadovezuje i nauka o antropologiji (čovjek je stvoren na Božju sliku, čime Augustin podupire biblijski nauku o stvaranju), ali i nauku o determinizmu kojeg Augustin odbacuje tvrdeći da Božje predznanje, koje je njegov sastavni atribut, ne ukida čovjekovu slobodnu volju da izabire za čime želi ići (za vječnim ili za vremenitim stvarima).

1. AUGUSTINOV ŽIVOT

Aurelije Augustin, filozof čije je mišljenje ostavilo značajan trag u filozofiji i teologiji sve do danas, rođen je 354. godine u afričkome gradiću Tagasti (današnji Alžir). Majka Monika bila je pobožna kršćanka koja je utjecala na kasnije Augustinovo obraćenje na kršćanstvo. Otac Patricije je za razliku od majke bio poganin. Tek se u kasnijim godinama života krstio i time pridružio kršćanstvu.

Osnovnu školu Augustin je završio u rodnome gradu, višu školu u Madauri, a studije u Kartagi koja je bila glavni grad tadašnje rimske Afrike. Primio je literarno i latinsko obrazovanje, a posebice je volio Vergilija i Cicerona u kojem je vidio uzor kada je u pitanju retorika koja je bila Augustinov poziv. Retorika je umijeće savršenog govora i pisanja o različitim predmetima, a u Augustinovo doba to je bio najbolji put za napredovanje ka državnoj službi koju je za Augustina htio njegov otac. S devetnaest godina postao je učitelj retorike u rodnome gradu, a kasnije i u Kartagi.¹ Škola mu nikada nije predstavljala problem već je sve s lakoćom učio pa se nije ni previše trudio. Tako je bilo i za vrijeme studija, što je rezultiralo poprilično razuzdanim i hedonističkim načinom života koji se odrazio na brojna nedjela koja je počinio tijekom svoje mladosti, poput pljačke broda punog umjetnina kako bi osigurao povratak kući iz Madaure s obzirom da mu je ponestalo novca² Augustin je u to doba čeznuo za priznanjem, divljenjem i bogatstvom, bio je častohlepan i sanjao je o dobroj ženidbi. No svoje strasti je najprije zadovoljavao priležništvom. Dugi niz godina imao je partnericu s kojom je imao sina.³

Susret sa Ciceronovim spisom Hortensius izazvao je veliki obrat u Augustinovom životu. U tom je spisu prikazan put od političke retorike do filozofije, s naglaskom da je ona jedina prava mudrost i jedina može učiniti život vrijednim. Tako Augustin počinje tragati za tom mudrošću, znanjem, za istinom samom, no za njega su u toj fazi istina i blaženstvo bili jedno te isto, a propitivanje (egzistencijalno) i mišljenje rođeni su iz dubine volje za životom.⁴

Kao učitelj retorike baratao je složenim tekstovima i riječima te je smatrao da nema mudrosti u jednostavnosti. S obzirom da je veličao Cicerona kao uzor retorstva, a čija su djela bila iznimno rječita, čitanje Biblije za kojom je posegnuo poradi svojih kršćanskih temelja, nije ostavilo traga

¹ Heinrich Fries, „Augustin“, u: Fries i Kretschmar (ur), *Klasici teologije I*, Golden marketing, Zagreb, 2004., str. 92-115, ovdje str. 93

² Tomislav Nedić, „Život, djelo i filozofija Aurelija Augustina te njihov utjecaj na pojedine segmente suvremenog prava“, *Pravnik*, Vol. 48, No. 97., 2015., str. 177 – 189, ovdje str.179

³ H. Fries, *Augustin*, str. 94

⁴ H. Fries, *Augustin*, str. 94

na njemu i to upravo zbog svoje jednostavnosti koje ona posjeduje. Neuspješnost čitanja Biblije dovela je do priklanjanja maniheizmu koji je u to vrijeme bio veoma zastupljen, nadajući se da će pomoću njega doći do znanja i istine za kojima je toliko tragao želeći spoznati odgovore na egzistencijalna pitanja.

Maniheizam, kao krilo gnostičkog pokreta, svoj nauk je temeljio isključivo na razumu i materijalnom objašnjavanju svijeta, smatrajući čak i tminu i svjetlost tvarima, a ne na vjeri što je, dakako, odgovaralo tadašnjem Augustinu koji se toliko povodio za racionalnošću i materijalizmom. Maniheizam mu je također pružao zadovoljavajući odgovor na pitanje zla u svijetu koje je Augustina uznemiravalo i još dugo nakon oslobođenja od maniheizma. Manihejski dualizam poklapao se sa tadašnjim Augustinovim unutarnjim dvojstvom, borbom između dobra i zla, svjetla i tmine. Postao je toliko sklon tom gnostičkom pokretu da je pridobio u maniheizam i neke svoje prijatelje. Pokušao je obratiti i svoju majku koja ga je od zaprepastjenja potjerala iz kuće te je bio prisiljen živjeti kod prijatelja Romanijana. Majka ga je pokušala vratiti na put kršćanstva no bezuspješno. U toj svojoj muci i tuzi obratila se za pomoć jednom biskupu koji je izgovorio do današnjeg dana poznatu rečenicu koju valja spomenuti, a glasila je ovako: „(...) *ne može se dogoditi da sin tolikih suza propadne.*“ što se na posljetku i obistinilo.⁵ U okruženju maniheizma ostao je Augustin dugi niz godina, no s vremenom je počeo uviđati nedostatke maniheizma te manjak filozofske strogosti koju je zagovarao. Počeo je postavljati pitanja na koje mu manihejci nisu znali dati odgovor. Veselio se s toga susresti sa Faustom, manihejskim naučavateljem nadajući se da će mu on moći dati odgovore na željena pitanja. No doživio je razočaranje u tom susretu uvidjevši da mu ni taj veličani Faust ne daje potrebne odgovore i da je neznalica u znanostima za koje je mislio da se u njima odlikuje. Sve to je potaknulo splašnjavanje Augustinova zanosa maniheizmom kako i sam navodi u svojim Ispovijestima:

„Tako se slomila moja revnost koju sam uložio u Manihejevu nauku. Sve sam više gubio nadu u ostale njihove učitelje, kad mi se onaj glasoviti pokazao takav u mnogim pitanjima koja su me zanimala.“⁶

Augustin, razočaran maniheizmom, no ne još potpuno odvojen od njega, odlazi u Rim kao učitelj retorike čuvši da se ondje može mirnije posvetiti radu i postaje naklonjen academicima i skeptičnoj filozofiji. Potom, na prijedlog gradskog prefekta, odlazi u Milano kao učitelj

⁵ Giovanni Papini, *Sveti Augustin*, Hrvatsko književno društvo, Sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, 1975., .str. 37– 40

⁶ Aurelije Augustin, *Ispovijesti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2016., str. 79

retorike gdje se susreće sa kršćanskim biskupom Ambrozijem koji će znatno utjecati na njegov život i obraćenje na kršćanstvo.

Ono što je prvotno privuklo Augustina kod milanskog biskupa Ambrozija, bile su njegove govorničke sposobnosti i forme njegovih govora, a s vremenom ga je sve više oduševljavao sadržaj Ambrozijevih propovijedi. Običavao je alegorijski izlagati Biblijske tekstove, a posebice one iz Starog zavjeta. Kroz to je Augustin uvidio da prigovori manihejaca protiv naivnih predodžbi Boga u kršćanskoj vjeri jednako kao i navodnih proturječja u Starom zavjetu, gube na snazi. Srušila se u Augustinovim očima manihejska predodžba o tome da poruka evanđelja cilja isključivo na neobrazovane i uvidio je da upravo evanđeoska poruka ta koja zadovoljava i izaziva najviše zahtjeve duha. Tu se Augustin razišao s maniheizmom i postajao sve više naklonjen kršćanstvu. Postavši članom Crkve, uviđa on jednu novinu u spoznaji, a to je da autoritet može biti jedan oblik spoznaje, a ne njeno dokidanje. Osim susreta s Ambrozijem, na Augustinov je daljnji razvoj utjecao i neoplatonizam, a osobito utjecaj Ambrozijevog nasljednika Simplicijana, koji je, između ostaloga, bio i protivnik kršćanstva. Kroz neoplatonizam Augustinu se otvara uzvišena stvarnost duhovnog svijeta, duha kao i stvarnost Boga. Time se omogućilo prevladavanje maniheističke predodžbe o Bogu koja je bila materijalistička⁷

1. 1. UTJECAJ ANTIKE I NOVOPLATONIZMA NA AUGUSTINOVU SPOZNAJU

Kao što je prethodno navedeno, na Augustinov filozofski i teološki razvoj i odvajanje od maniheizma znatan utjecaj osim kršćanskog biskupa Ambrozija imao je i novoplatonizam koji za razliku od maniheizma nema materijalistički pristup svijetu. Najveći novoplatonistički utjecaj na njega imali su Plotin i Porifirije, a poveznica s antikom bila mu je Platonova filozofija. Neoplatonizam je omogućio Augustinu da Boga počinje promatrati kao duhovno biće, a ne kao materiju kako je to naučavao maniheizam. Antička i novoplatonistička filozofija bile su mu od velike pomoći za bolje razumijevanje kršćanstva.

Bog i božanstvo u Platonovoj i Aristotelovoj filozofiji jesu nadosjetilne kategorije, transcendentne supstancije i uzroci reda u svijetu, ali i svijeta kao reda (kozmos za razliku od kaosa). To je stvarnost koja se po strukturi razlikuje od osjetilne. Platon zamišlja boga i božanstvo kao Ideju, kao nešto što je spoznatljivo razumom, a razum je tome podređen. Za

⁷ H. Fries, *Augustin*, str. 95

Aristotela bog i božanstvo (nepokrenuto pokretalo) jest duh (*nous*) kojem je na neki način ono što je razumsko podređeno. Ta supstancija, koja je nadosjetilna sadrži odlike poput nepokretnosti, vječnosti te čistog akta. U novoplatonizmu dolazi do sinteze navedenih pojmova i bog je zamišljen kao Um koji misleći proizvodi ono što je misljivo. Dolazi do obogaćenja pojma božanskoga. Platon stavlja Dobro u prvi plan. Ideja Dobra (koje nije osobno) je bitna kvaliteta Demijurga, ureditelja kozmosa. Kod novoplatonista Dobro pak predstavlja ono Jedno, Apsolut sam. To Jedno se nalazi iznad bitka samoga, iznad života i misli. Plotin i novoplatonisti smatraju da ono Božansko posjeduje različite razine transcendencije i u svojoj cjelini to božansko transcendirira materijalni svijet. Stupnjevi transcendencije božanskog koji se nalaze unutar same božanske sfere idu do te mjere da je prvi i apsolutni princip, ono Jedno, iznad bitka, života i misli. No za razliku od nekih gnostika, Plotin zastupa mišljenje da materijalni svijet nije plod pada i da je u sebi dobar. On je plod uzdignuća duše koja prima stvaralačku snagu vječnih modela koje promatra.⁸

Kao što je navedeno, novoplatonisti su transformirali Platonovu ideju Dobra. Ona je transformirana u onog Jednog koji postaje načelo svega postojećeg. Nalazi se iznad bića kao nematerijalan i nespoznatljiv. Iz njega proizlazi Logos svijeta, odnosno samospoznavajuća prva inteligencija. Fundamentalni novoplatonistički pojmovi utjecali su na kršćansku misao. Neki od njih jesu hijerarhija duhovnih bića (anđela), vjera u božanstvo bića, duhovne naravi zbiljnosti te vraćanje duše Bogu putem kontemplacije. Antička razmatranja o umnom i osjetilnom te o materiji i duši, u Augustinovoj filozofiji jesu iskazani u skladu s biblijskom tradicijom. Iskazani su dihotomijom dobra i zla. Zlo je ono materijalno (tjelesno), iskvareno i nepravedno dok je dobro ono lijepo, pravedno i duhovno. Platonov utjecaj na Augustinovu filozofiju vidljiv je i u tezi o nadređenosti duše tijelu. Za Augustina Bog stvara cijelo, ali ne zlo jer je zlo otpadnuće od Božje intencije. Jednako tako kod Platona tvorac ne stvara cijelo već samo ono Dobro.⁹

Novoplatonizam je povezao pojam univerzuma s onostranim bitkom i to je nešto na što se mogla nadovezati kršćanska teologija s naukom o stvaranju. Prema teologiji sve ono što postoji,

⁸ Ivan Bodrožić, „Augustinov hod od ljubavi prema filozofiji do filozofije ljubavi“, *Filozofska istraživanja*, Vol.27, No.3, 2007., 581 – 593, ovdje str. 582 – 584

⁹ Goran Sunajko, „Augustinov dualizam civitas Dei i civitas terrena“, u: Goran Sunajko, *Metafizika i suverenost*, HFD, Zagreb, 2015., str. 73 – 99, .ovdje str.72 - 74

postoji zbog stvoritelja, odnosno prima svoj bitak od stvoritelja. Tako Augustin spaja božansku volju sa novoplatonovskim pojmom bitka kao inteligibilnim onostranim bitkom.¹⁰

Iz navedenoga vidljiva je prisutnost antičke i novoplatonističke tradicije u Augustinovoj filozofiji i teologiji:

„Zlo ne postoji po sebi nego po stvari koju kvari, a stvar koju kvari nije kvarenje samo, zbog čega ta stvar nije zla. Ono što je pokvareno je ono što trpi gubitak integriteta i čistoće. Ono što nema čistoće koju može izgubiti ne može biti pokvareno, a ono što je ima dobro je participacijom u čistoći.“¹¹

No daljnjim istraživanjem o porijeklu zla u svijetu (zagonetkom na koju Augustin nikako nije mogao pronaći odgovor u postojećim filozofijama) i o nastanku svijeta, Augustin nadilazi antičku tradiciju i raskida s njom.

Isprva se Augustin ne slaže u potpunosti s biblijskim stvaranjem svijeta iz ništa, odnosno postulatom *creatio ex nihilo*, već je pod utjecajem Platonove kozmologije prema kojoj Demijurg, tj. ureditelj svega, oblikuje svijet iz kaosa (tvari koje se nalaze u neredu). Nalazi rješenje u „zlatnoj sredini“, zagovarajući načelo Božjeg stvaranja svijeta „iz gotovo ništa“, nastojeći tako uvažiti obje tradicije. U konačnici Augustin pristaje uz Knjigu Postanka zaključujući da jest Bog taj koji je stvorio sve iz ništa, da je on prije svega i da iznad njega ne postoji ništa. Bog je taj koji prethodi Platonovom demijurgu i u tome je vidljiv raskid s antičkom tradicijom. Odmak od antičke tradicije vidljiv je i u Augustinovom poimanju gibanja i vremena. Pripadnici antike zagovarali su kretanje u vremenu (gibanje) dok Augustin smatra biblijsku tradicijom ispravnom, tradiciju koja zagovara Boga kao Stvoritelja svega pa tako i vremena čime objašnjava postojanje vječnosti. Prije Boga vrijeme nije postojalo. U početku stvaranja vrijeme jest bezoblična masa, a ne metafizička kategorija kojoj bi si pripisao bitak po sebi. Tamo gdje nema oblika i reda, prisutnost vremenskih razmaka nije moguća što potvrđuje Boga kao istinskog tvorca. Bog kao tvorac vremena nije obuhvaćen tim vremenom već je izvan njega, On sam je vječan i neograničen prostorom i vremenom što potvrđuje njegovu svemoć. To se protivi Aristotelovoj postavci vremena prema kojoj se sve može kretati i stati. Tako Augustin zamjenjuje boga antike biblijskim Bogom koji je aktivan i svemoguć upravo zato, što za razliku od antičkih božanstva koja su određena sudbinom, posjeduje slobodnu volju.¹²

¹⁰ Hans Maier, „Augustin“, u: Hans Meier, Heinz Rausch, Horst Denzer (ur), *Klasici političkog mišljenja*, Golden marketing, Zagreb, 1998., str. 88 – 108, ovdje str. 91 – 92.

¹¹ Marija Selak, „Augustin protiv Manihejaca“, u: Marija Selak, *Zlo i naopako*, Jesenski i Turk, Zagreb, 2019., str. 33 – 45, ovdje str. 36

¹² G. Sunajko, *Augustinov dualizam civitas Dei i civitas terrena*, str. 76.

1. 2. AUGUSTINOVNO OBRAĆENJE

Novoplatonizam je omogućio Augustinu da istinu za kojom traga počne tražiti u sebi, a ne izvan sebe. Bilo je to svojevrsno uvođenje u kršćanstvo. Na putu obraćenja i oslobođenja od antike i novoplatonizma od velike pomoći bio je Ponticijanov (Augustinov afrički zemljak) prijedlog da čita životopis pustinjaka Antuna nakon kojeg se otvaraju Augustinove „duhovne oči“ i uviđa da učenost nije mjerilo mudrosti. Nakon mnogih lutanja i unutarnjih borbi, donosi Augustin konačnu odluku o povjerenju i predanju kršćanskom Bogu, koje je opisao u *Ispovijestima*, kada Milanskom vrtu čuje glas koji mu govori da uzme i čita Bibliju:

„Govorio sam tako i plakao u najgorčoj skrušenosti srca svoga. I gle, začujem glas iz susjedne kuće, ne znam da li dječaka ili djevojčice, kako pjevajući govori i često ponavlja: „Uzmi, čitaj! Uzmi, čitaj!“. (...) Suspregoh navalu suza i ustadoh ne misleći drugo nego da mi s Božje strane dolazi zapovijed da otvorim knjigu i čitam poglavlje na koje najprije naidem. Bio sam naime čuo o Antunu da ga je odlomak Evanđelja, na koji je slučajno naišao, opomenuo kao da je njemu bilo govoreno ono što je čitao (...) i da su ga te riječi odmah obratile k tebi. (...) Zgrabim je (Apostolovu knjigu), otvorim i pročitam u tišini poglavlje na koje su najprije pale moje oči: Ne živite u gozbama i pijankama, ni u mekušnosti i nečistoći, ni u svađi i zavisti, nego se obucite u Gospodina Isusa Krista, i ne zadovoljavajte tijelo u požudama. (Rim, 13,13sl). Odmah naime kako dođoh na kraj te rečenice, raspršiše se sve tmine mojih sumnja kao pred svjetlom sigurnosti koje se razlilo mojim srcem.“¹³

Tako se Augustin odlučio krstiti i postati pripadnikom Crkve. Bio je svjestan toga da će morati napustiti svoju retorsku službu i u potpunosti prekinuti sa dotadašnjim načinom života.

Stvarni smisao Augustinova obraćenja nije obraćenje s poganstva na kršćanstvo ili s nevjere na vjeru. Riječ je o obraćenju iz svjetovnosti na stvarno kršćansko vođenje života. Važno je naglasiti da je Augustin usmjerio svoj novi život na život u zajednici. Izabrao je *vita communis* koji je bio sinteza *bios philosophikos* Grka, kršćanskog pustinjačkog života i Ciceronovog *otium liberale*. To je bila zajednica njegovih istomišljenika, prijatelja koji su se posvetili molitvi i studiju. Sagradio je neku vrstu samostana prodavši očinske posjede nakon smrti majke Monike kojoj u svojim *Ispovijestima* podiže svojevrsan spomen. Ostatak života namjeravao je posvetiti proučavanju Boga i duše te učenju Biblije. Napisao je brojne spise od kojih je najutjecajniji *O slobodi volje* o kojem će kasnije biti više riječi. Period takvog života posvećenog učenju i proučavanju trajao je svega tri godine. Tijekom posjete afričkom gradu Hiponu izabran je za propovjednika. Nekoliko godina kasnije postao je i Hiponski biskup. Tu službu vršio je vjerno do kraja svog života.¹⁴

¹³ A. Augustin, *Ispovijesti*, str. 151.

¹⁴ H. Fries, *Augustin*, str. 97 – 98

2. AUGUSTINOVA FILOZOFIJA I TEOLOGIJA

Augustin filozofiju i teologiju ne smatra oprečnima ili razdvojenima po nekim razinama, već smatra da su one izričito povezane i isprepletene. Vjeru je potrebno razumjeti i ona se može racionalno opravdati. Augustin to posebno ističe kada iznosi da treba vjerovati da bismo bolje razumjeli i razumjeti da bismo bolje vjerovali. No neke se stvari, poput Kristova umiranja na križu i uskrsnuća, ne mogu filozofski objasniti stoga Augustin gleda na filozofiju kao na instrument pomoću kojeg dolazi do istine.

Najviša božanska mudrost se, prema Augustinu, postiže ipak religijom, dok je u grčkoj filozofiji to mjesto zauzimala teologija, kao prva filozofija – kasnije nazvana metafizikom. U vjeri je sadržana mudrost, odnosno vjera jest mudrost stoga je mudrost podijeljena univerzalno na sve koji vjeruju. Ta mudrost jest jednaka s Bogom, a kako je ona univerzalna tako i Bog posjeduje univerzalnost (općost) i generalnost (općenitost) te je njegova volja kolektivno mjesto općenite pravednosti prema onima koji vjeruju (kršćani). Božja volja jest općenita jer se izdiže iznad partikularnosti i pojedinačnosti, a opća je jer vrijedi za sve. Iz toga proizlazi da je Božja pravednost njegov temeljni zakon koji je uvijek i svugdje isti.¹⁵

Augustin otkriva filozofiju preko Cicerona te mu ona postaje putokaz do mudrosti, najviši oblik ljudske djelatnosti. Ona je za njega imala praktičnu svrhu, da ga dovede do istine za kojom je tragao čitav život. Filozofija je bila samo sredstvo, a ne cilj.

Za Augustina filozofija je imala eudajmonističku ulogu, koja se ostvaruje kroz blaženstvo. U to blaženstvo kroz filozofiju čovjeka dovodi ostvarena veza sa Bogom kao najvišim Dobrom. Već je spomenuto da je na Augustinovu filozofiju imala snažan utjecaj grčka filozofija, no prisutan je i velik udio kršćanske originalnosti. Logičkim razvojem Augustinove filozofije dolazi do prekida sa antičkom tradicijom. Augustin koristi introspekcijsku metodu. Kroz unutarnje iskustvo i borbe dosegao je najdublje dimenzije vlastitoga duha. Tamo otkriva nepromjenjivu iluminaciju, odnosno prosvjetljenje za koje uviđa da proizlazi iz Boga. Iluminacija je u svojoj biti intelektualna moć duše, a Bog je najviše Dobro kao Logos u Aristotela. Iluminacija ima sličnosti sa Aristotelovom katarzom u doživljavanju umjetničkog dijela.

Iz ovoga je vidljivo Augustinovo povezivanje naučenog filozofskog znanja i čimbenika vlastitoga iskustva. Najvažnije obilježje Augustinove filozofije jest teocentrizam, jer je Bog

¹⁵ G. Sunajko, *Augustinov dualizam civitas Dei i civitas terrena*, str. 77 - 78

prva Istina do koje filozof dolazi kroz samoizvjesnost duše i krajnji cilj kojem teži postojanje. Augustin prihvaća postojeću podjelu filozofije na naravnu filozofiju (fiziku i logiku), na nauku o spoznaji (dijalektiku) i nauku o ćudoređu (etiku) i to u skladu s Božjom trodimenzijonalnosti. Bog se nalazi u trostrukoj dimenziji: kao izvor s kojeg se pije sreća, kao uzrok ustrojstva Univerzuma i kao vrelo svjetla za spoznaju Istine.¹⁶

Kroz svoj životni hod Augustin je nailazio na različite filozofije i različita religijska tumačenja Boga. Prije svog obraćenja susreo se i s maniheizmom čiji je pristaša bio dugi niz godina. Nakon svog obraćenja susreće se s pelagijanizmom i donatizmom koje je također uspješno prevladao.

2. 1. POBIJANJE MANIHEJIZMA, DONATIZMA I PELAGIJANIZMA

Maniheizam je zagovarao metafizički dualizam. Spajao je elemente kršćanstva, gnostike i poganstva s naglaskom na borbu svjetla i tame, dobra i zla te tjelesnoga uzdržavanja od materijalnih dobara (asketizam). Augustin je isprva bio pristaša sljedbe, ali preobraćanjem na kršćanstvo počinje racionalnije gledati na stvari želeći dublje proniknuti u srž maniheizma. Tada je uvidio da on nema dokazivih činjenica na kojima bi temeljio svoj nauk. Augustin se okreće kršćanskim postulatima, prema kojima ne mogu postojati dva Boga, budući da može biti samo jedan koji je u potpunosti nepromjenjiv, vječan, apsolutno savršen i koji nema početak i svršetak, čime se pobija manihejski dualizam u svijetu.¹⁷

Augustin se suočavao i s donatizam. Donatizam je naučavao da je vrijednost sakramenata ovisna o kreposti djelitelja sakramenta kao i o njegovoj duhovnoj čistoći. Osnovali su Crkvu u kojoj za grešnike nije bilo mjesta, no zauzimali su se za ukidanje ropstva. Augustin u donatizmu uviđa da se čovjekovo ufanje ne stavlja u Krista koji je za njega pravi djelitelj sakramenta kao i njihov uzročnik, već u čovjeka samog. Naglašava on da ne mogu postojati suparničke Crkve i da su sakramenti pričesti već i prije krštenja učinkoviti poradi milosti Božje, a ne zbog ispravnosti zemaljskog posrednika, odnosno svećenika.¹⁸

¹⁶ Nikola Bičanić, „Teologija i filozofija sv. Augustina“, *Crkva u svijetu*, Vol.18, No.4, 1983, .str. 382 – 387, ovdje str. 383

¹⁷ T. Nedić, *Život, djelo i filozofija Aurelija Augustina te njihov utjecaj na pojedine segmente suvremenog prava*, str. 183.

¹⁸ T. Nedić, *Život, djelo i filozofija Aurelija Augustina te njihov utjecaj na pojedine segmente suvremenog prava*, str. 183.

Za vrijeme Augustinove biskupske službe, Augustin se susreće i s pelagijanizmom. Učenje o istočnom grijehu smatraju besmislenim jer sve ovisi o čovjekovoj slobodnoj volji kao i vlastitoj odgovornosti, zbog kojih spasenje jest djelotvorno. Za Pelagija (utemeljitelj pelagijanizma) djelovanje milosti može biti isključivo u ostvarenju otkupljenja koje onda može omogućiti samostalnost i slobodu volje za postizanje spasenja, što je bila i Augustinova pozicija. Milost nema mogućnosti ni nužnosti da djeluje u čovjeku, a sakramenti izbljeđuju samim vanjskim obredima. Augustin se tome protivi jer je na temelju vlastitog životnog iskustva i detaljnijeg proučavanja spisa svetog Pavla učinio milost trajnom temom svoje teologije. Čovjek može biti spašen samo milošću Božjom što nikako ne pobija tezu da čovjek ima slobodnu volju, ali prvo htjenje jest prouzročio Bog sudjelovanjem u biću slobodne volje – čovjeku. Bog čini to djelovanje djelotvornim u samome čovjeku.¹⁹ Daljnjim nastojanjem u pobijanju pelagijanizma, Augustin dolazi do problema milosti i slobode o čemu će u nastavku rada biti više riječi.

2. 2. BOG KAO SUMME ESSE

Augustin je cijeli život tragao za Istinom. Kroz filozofiju upoznao je različita poimanja Boga i istine. No u kršćanskoj slici Boga pronalazi on onu Istinu za kojom je čeznuo čitav svoj život. U Bogu pronalazi *summe esse*, odnosno ukupnost postojanja. Boga vidi kao stvoritelja svega koji svijet stvara iz ničega (*ex nihilo*) i to iz slobode, slobodnom odlukom, a jednako tako stvara i čovjeka kao najsavršenije biće. Transcendentan je u odnosu na stvoreno, jedini je koji uistinu jest i koji svoju egzistenciju sadrži u sebi. Pored atributa Božje opstojnosti Augustin Boga određuje iz same duševne nutrine koja svjedoči o potpunom pounutrenju:

„Svevišnji, predobri, premoćni, svemogućí; najmilosrdniji i najpravedniji; najskriveniji i najočitiiji; najljepši i najjači! Ti si stalan i nedokučiv, nepromjenjiv, a sve mijenjaš; nikad nov, nikad star, a sve obnavljaš (...); uvijek djeluješ i uvijek miruješ (...); stvaraš, uzdržavaš i usavršuješ; tražiš premda ti ništa ne nedostaje. Ljubiš, ali ne raspaljuješ (...); mijenjaš svoja djela, ali ne mijenjaš svoje odluke; uzimaš što nađeš, ali nikada nisi izgubio (...)²⁰.

Filozofija je bila od velike pomoći u Augustinovom shvaćanju Boga, a Biblija mu pomaže u upotpunjavanju te slike. Kroz Bibliju spoznaje Augustin Božju bit i njegovo djelovanje. Ono što kršćansko poimanje Bog čini razlikovnim u odnosu na grčku tradiciju jest Bog kao osoba, odnosno osoba Isusa Krista. Po njegovoj osobi, Bog omogućuje čovječanstvu

¹⁹ H. Fries, *Augustin*, str. 100 – 101.

²⁰ A, Augustin, *Ispovijesti*, str. 9

ponovni povratak u vječnost koju su izgubili istočnim grijehom. Iz tog razloga Augustin smatra Boga kao onoga koji je milosrdan i brine za svoje stvorenje. Dakle, za Augustina je postalo ključno da je Bog tvorac. Stvaranje je osobni čin. Njega čini biće koje zna što čini, a čini to iz slobode svog božanskog nauma i volje. Time se, nasuprot grčkoj kozmologiji, isključuje nužnost iz božanskih čina koja je objašnjavala nastanak svijeta kao nesavršene stvarnosti u odnosu na savršenu.

No, ono što još Augustin nije mogao proniknuti ticalo se samog razloga kreacije svemira, pitanja na koje je filozofija kroz povijest pokušala dati odgovor i to je činila na različite načine. Shvatiti onaj prvi moment u kojem sve nastaje, sam razlog nastanka, bilo je najizazovnije pitanje kroz povijest filozofije. Augustin odgovor pronalazi u nečemu što nikada u grčkoj filozofiji nije smatrano božjim atributom, u Ljubavi. Stvaranje je besplatni čin koji nastaje iz Božje moći, dobrote i istine. Bog je vječna istina i istinita ljubav te je kao takav prisutan i u bićima. Dakle, Bog je stvorio čovjeka i to na svoju sliku, on je ljubav koja se poima kao providnost. Na poseban način ljubav Božja jest prisutna u milosrđu prve božanske osobe, Oca, koji je žrtvovao svog sina da otkupi čovjeka. Stoga, božji bitak omogućuje beskrajnu participaciju bića na sebi bez toga da se umanjuje. Iako je Bog u sebi savršen i zbog toga nema potrebe za bićima, Božji bitak ipak ne isključuje mnoštvo i postojanje. Augustin otkriva da bitak u biti jest dar, zajedništvo i otvaranje. On nije neka energija već je riječ o osobi koja se daruje osobi. Na taj način čovjek se približava božanskoj sferi bitka. Ništa se ne može ljubiti ako se prema tome nema određene sklonosti ili pak sličnosti i u tome je vidljivo otvaranje bitka koji se najbolje očituje u ljubavi samoj. Onaj koji je ljubljen nalazi se kao osoba (jer je voljeti mogu samo pojedinačne osobe) u samom središtu misli onoga koji ljubi. U ljubavi ljubljena se osoba nalazi u onome koji ljubi i to kao onaj koji može raspolagati osobom koja ljubi i na taj način ona mu postaje unutarnji princip djelovanja. I tako se ljubav pretvara u uzrok koji dodiruje biće. Prema Bibliji ljubav prema Bogu i prema bližnjemu jest identična jer su i Bog i čovjek na isti način cilj ljubavi. S obzirom da je stvorenje predmet Stvoriteljeve ljubavi ono je ujedno i cilj. Bog jest onaj koji jest, ali je nadasve i onaj koji ljubi i pojedinog čovjeka i cijelo čovječanstvo. Osoba ne može biti osoba niti može biti savršena do kraja ukoliko ne daje i ne prima ljubav. Stoga, Augustin postavlja upravo ljubav kao razlog nastanka svemira, razlog zašto je Bog odlučio stvoriti svijet. Jedino ljubav obrazlaže stvaranje i odgovore o smislu postojanja ljudi. Bog jest ljubav i on sebe ljubi nužno i apsolutno bez interesa zato što je apsolutno Dobro koje jedna savršena volja ne može ne ljubiti. Ljubav je tako u svojem ostvarenju bezinteresna (*agape*) i nije određena vanjskim ciljem (*eros*) jer se Dobro ljubi poradi

Dobra samoga, a ono je blažanstvo u Bogu. No, Augustinov pojam ljubavi odlučno je postavljen kao *caritas* koji objedinjuje i *agape* i *eros* u jedinstven pojam ljubavi koja je određena samom voljom. Bez volje (voljeti), dakle, nema ni pojma ljubavi, pa je volja kroz sam pojam ljubavi određena središnjim Augustinovim pojmom. Za razliku od supstancijalnosti grčkoga svijeta, prožetosti bogova i ljudi koji se ne mogu razdvojiti u subjektivnome smislu, u Augustinovoju je filozofiji čovjek subjekt (*subiectum*), odnosno podmet pod objektivnost samoga Boga koji ga kao subjekta omogućuje. Ljubav može biti samo uz pretpostavku subjektivnosti kao usmjerena volja višemu dobru jer nitko ne želi težiti lošijemu. Dakle, božanski bitak jest dinamizam ljubavi, a njegova bit je darivanje (*caritas*). Bog je u sebi ljubav sama pa je i logično da stvara iz ljubavi. Augustinova filozofija s pravom se može nazvati filozofijom ljubavi jer je ljubav integrirao u srž filozofije gdje o njoj govori kao o božanskoj supstanciji.²¹

Vrhunac Augustinova učenja o Bogu sastoji se u nauku o Trojedinome Bogu. Bog je jedan, ali su tri božanske osobe, a to su Otac, Sin i Duh Sveti. Prema Bibliji Sin je utjelovljena Očeva Riječ dok Duh Sveti predstavlja ljubav između Oca i Sina. Dakle, riječ je o tri božanske osobe koje se nalaze u jedinstvu, u nerazdvojivom životu:

„A sada neka vidi tko može kako se u trojemu sastoji nerazdvojiv život – jedan život, jedan razum i jedna bit - i kako, napokon, ima nerazdvojiva razlika među njima, ali ipak razlika.“²²

Postoje analogije Trojstva u svijetu, a prije svega je vidljivo to u čovjekovu duhu koji se kao jedan razvija u pamćenju, razumu i volji/ljubavi i upravo je zbog toga moguće ljudski priopćiti Trojstvo. Učenje o Trojstvu jest iskaz o Bogu i o životu u Bogu koji je dostignut samo u biblijskoj objavi i crkvenoj predaji.²³

2. 3. UČENJE O SPOZNAJI I ETICI

Nakon razilaženja s maniheizmom, Augustin upada u skepsu, počinje sumnjati u sve i u svemu traži logično objašnjenje. Taj *augustinski cogito* glasi: „*Sumnjam, dakle jesam – eto sigurne istine!*“²⁴.

²¹ I. Bodrožić, *Augustinov hod od ljubavi prema filozofiji do filozofije ljubavi*, str 588 – 592

²² A. Augustin, *Ispovijesti*, str. 273

²³ H. Fries, *Augustin*, str. 107

²⁴ Boris Kalin, „Aurelije Augustin“ u: Boris Kalin, *Filozofija – uvod i povijest*, 2. Izdanje, Školska knjiga, Zagreb, 2015., str.147 – 149, ovdje str. 148

Prva spoznaja do koje svijest dolazi i to neposredno jest intuitivna, moguća je zahvaljujući božanskom svjetlu duše, a nalazi se u samoj osnovi ljudske intelektualne spoznaje. Bog stvara ljudsku dušu na način da slični inteligibilnim stvarima i tako ju povezuje s njima da i ona može vidjeti u netjelesnom svjetlu jer se slično spoznaje sličnim. Svijet i mišljenje se poistovjećuju i zato je moguće svijet spoznati mišljenjem jer je i on sam u svojoj biti mišljenje. No važno je istaknuti da ljudski um ne spoznaje spoznajno sjećanjem već ga spoznaje vlastitom umskom strukturom koja je posredovana netjelesnim svjetlom koje je božanskog podrijetla. Stoga, Bog kao stvoritelj svega koji čovjeka nikada ne ostavlja, ne ostavlja ga niti kada je u pitanju spoznaja već se prema njemu odnosi kao Učitelj.²⁵

Etiku Augustin gradi kroz konstantne polemike s protivnim učenjima. Objašnjavanja što su to sreća i mir i što čovjek treba činiti da bi se mogao nazvati moralnim. Sreća za Augustina kao i za Grke predstavlja konačnu svrhu ljudskog života i djelovanja. No ono u čemu se razilazi njegovo mišljenje s Grcima jest to da je vrhovna životna svrha savršeni mir u vječnosti. Taj mir ljudima je moguće ostvariti već i na ovome svijetu i to po vjeri. On im je osiguran u neposrednom jedinstvu s Bogom u budućnosti. Temeljna etička kategorija za Augustina jest red, a on se ostvaruje kroz život u vjeri i kroz prihvaćanje Božjih zapovijedi. Posljedica tog reda jest mir koji čovjek uživa vršeći zapovijedi Božje. Bog sam je put kojim se dolazi do sreće i blaženstva koji jesu sadržani u Bogu. Da bi ostao živjeti u čestitosti potrebna mu je dobra volja da može i prihvatiti ono što dolazi od Boga jer je upravo ljubav prema dobru ta koja osigurava ljudsku dobrotu. I ljubavi je potreban red kako bi bila uredna. Vrlinu možemo postići, no krepost se može ostvariti jedino tako da se ispravno ljubi ono što se treba ljubiti. Iz toga proizlaze četiri modaliteta ljubavi: razboritost, hrabrost, umjerenost i pravednost.²⁶ Tako je vidljivo da je Augustinova etika u samoj srži prožeta ljubavlju jednako kao i njegova filozofija.

²⁵ N. Bičanić, *Teologija i filozofija sv. Augustina*, str. 385

²⁶ N. Bičanić, *Teologija i filozofija sv. Augustina*, str. 385 – 386

3. POJAM VOLJE

Pojam volje, kao što smo već naznačili, odlučan je Augustinov pojam. To znači da je svako biće pomoću volje usmjereno ka Bogu, koji je više dobro jer ljubiti se želi samo više dobro. Njemu teži jer nitko voljno ne bi želio biti okrenut nečem lošijem od sebe. Stoga se težnja (volja) postavlja u nužnoj okrenutosti boljemu. Iz ovog logičkog argumenta postaje jasnim kako je volja odlučan pojam čovjekove slobode jer njome je on prepušten vlastitom izboru – čime dokazuje svoju slobodu – kojim onda bira između višeg i nižeg dobra. Usmjerenje nižem, tjelesnom dobru Augustin naziva otpadnućem (*privatio*) čime nastupa okretanje volje koja vodi u nepravедnost i neistinu.²⁷ Stoga je za Augustina volja presudan pojam jer vodi ili ne vodi pravédnosti, budući da se pravédan može biti samo vlastitim usmjeravanjem prema dobru, a ta se vlastitost (subjektivnost) dokazuje upravo voljom. Stavljanjem pojma volje u samo središte ljudskog djelovanja, Augustin prvi u povijesti uvodi u filozofiju voluntarizam.

Teisti stoga smatraju je uvijek bolje da ljudska bića imaju slobodu izbora pa makar i ako pogriješe, nego da budu poput robota i mogu birati samo ono što je unaprijed predodređeno. Kada bi ljudi mogli činiti dobro samo po nužnosti ne bi bili slobodni s obzirom da sloboda podrazumijeva mogućnost izbora između najmanje dvije mogućnosti.²⁸ Dakle, volja ispred predodređenosti, voluntarizam ispred determinizma. Valja istaknuti da je Hannah Arendt, usmjerivši svoju doktorsku tezu pojmu ljubavi u Aurelija Augustina, odnos slobode i determinizma primjenjivala i na svoje moralno-političke spise i pitanja o banalnosti zla. Odgovornost pojedinca za sve što čini izrasta isključivo iz slobodne volje, pa se ona ne može opravdati nikakvim objektivnim razlozima.²⁹

Pomoću razuma čovjek spoznaje i on omogućuje čovjeku da se uzdigne iznad životinja, a njime se služi duh koji sam po sebi uživa u vječnim stvarima. Postoje stvari koje su vječne i nepromjenjive i one koje su vremenite i promjenjive. Prema tome postoje dva zakona, onaj vječan i onaj vremeniti. Vječni zakon jest nepromjenjiv, on je onaj prema kome sve jest u savršenom redu i onaj koji zapovijeda da se valja odvratiti od vremenitih stvari dok je vremeniti zakon onaj koji je promjenjiv i okrenut prema svjetovnim, prolaznim stvarima:

²⁷ O ovome problemu okretanja volje nižem dobru pisao je kasnije Toma Akvinski koji je pojasnio da čovjek i kada želi niže dobro (zlo), zapravo želi više dobro, samo je u zabludi da je riječ o višem dobru jer bitna je i namjera (volja), a ne samo krajnja svrha. Usp. Toma Akvinski, *Izabrano djelo*, Globus, Zagreb, 2005.

²⁸ Aleksandra Golubović, Jelena Kopajtić, „Problem zla u suvremenoj analitičkoj filozofiji – Zlo kao mogućnost postizanja dobra, *Nova prisutnost*, Vol. X, No. 2, 2012., str. 235 – 248, ovdje str. 244

²⁹ Usp. Hannah Arendt, *Love and Saint Augustine*, University of Chicago Press, Chicago, 1996.

„A može li se bilo kojem pametnom čovjeku činiti da nije nepromjenjiv i vječan onaj zakon koji se zove najviši zakon, kojemu se vala uvijek podvrgavati, po kojemu zli zaslužuju nesretan, a dobri blažen život te po kojemu se konačno s pravom donosi i mijenja zakon za koji smo rekli da ga valja nazvati vremenitim? (...) Smatram kako istodobno vidiš kako u onom vremenitom zakonu nema ništa pravedno ni zakonito što si ljudi nisu izveli iz ovog vječnog zakona.“³⁰

Da bi u čovjeku vladao taj vječni zakon potrebno je da razum nadvlada nerazumske pokrete duše. Onog koji u tome uspije naziva se mudrim čovjekom, a mudrost sama jest istina i najviše dobro, odnosno Bog. Božja mudrost jest identična s Božjom stvarnošću. Ona je univerzalna, jedna i kao takva u sebi sadrži beskonačnu riznicu svega onoga što se umom može spoznati.³¹ Tko uživa u toj istini okrenut je vječnom zakonu i iz ljubavi djeluje prema vječnim stvarima, a to mu donosi radost, ispunjenje i mir. Okrenutost prema vječnom ili vremenitom zakonu čovjek donosi pomoću volje. Dakle, pomoću volje, u čijem je središtu htjenje, čovjek se opredjeljuje:

„Ako se pak to ne može dogoditi da dok hoćemo mi zapravo nećemo, onda oni koji hoće zasigurno imaju volju.“³²

Volju Augustin određuje kao apsolutno dobru jer potječe od Boga (kako će to kasnije tvrditi i Descartes za kojeg će volja biti izvor pogreške i time mogućnost slobode od determinizma), a njezino izvrgavanje ne određuje zlom (zlom voljom) nego okretanjem volje nižem dobru, pa se u kontekstu Augustinova razmatanja volje ne može govoriti o zloj volji. Volja jest najizvršnije dobro koje čovjek nalazi u sebi i upravo pomoću nje jest moguće doći do mudrosti. Ona je ona volja kojom čovjek teži pravednom i čestitom življenju i samo taj čovjek može posjedovati četiri kardinalne kreposti, a to su pravednost, umjerenost, jakost i razboritost. S druge pak strane, okrenuta volja jest ona koji odvodi čovjeka dalje od vječnoga zakona i usmjerava ga ka prolaznim stvarima, prema požudi po kojoj se u konzekvenci može činiti nepravda. No ako je volja slobodna, a dana je od Boga (jer sve što jesmo, jesmo od Boga koji je uzrok svega stvorenoga), kako je onda moguće postojanje zla u svijetu? Tako se konceptom slobodne volje otvara teodicejsko pitanje koje je danas sve prisutnije, a glasi: „Ako je Bog dobar, zašto onda dopušta zlo u svijetu?“, odnosno, „Kako je uopće zlo moguće?“. Samim time stavlja se u pitanje i Božja egzistencija: „Ako postoji zlo u svijetu, postoji li Bog?“.

³⁰ Aurelije Augustin, *O slobodi volje*, Demetra, Zagreb, 1998., str. 78.

³¹ Miljenko Belić, „U objekt upisana misao“, u: Damir Barbarić (ur), *Filozofija i teologija*, Školska knjiga – Matica hrvatska, Zagreb, 1993., str. 34 - 49

³² A, Augustin, *O slobodi volje*, str. 246.

3. 1. PROBLEM ZLA

Problematika prisutnosti zla u svijetu zaokupljala je pažnju filozofa kako nekada tako i danas, a već spomenuti primjer filozofije Hannah Arendt, svjedoči o važnosti problema. Različiti filozofi zastupaju različita mišljenja o prisutnosti zla.³³ Zlo se najčešće kategorizira kao metafizičko i moralno. Pod moralnim zlom podrazumijeva se ponašanje koje nije moralno dok je metafizičko (prirodno) zlo sve ono što ne može proizaći iz slobodnog izbora ljudi. Čak postoji mogućnost preklapanja tih dvaju zala.³⁴ S obzirom da je Bog smatran savršenim bićem, a prisutnost zla u svijetu jest činjenična, dolazi do konfuzije i propitivanja njegove egzistencije ili savršenstva (Bog kao savršeno biće nužno mora biti dobar). Neki stoga niječu Božju egzistenciju, neki pak niječu njegovu savršenost, a neki zagovaraju mogućnost istovremenog postojanja savršenog Boga i zla u svijetu i to su najčešće teisti. Teisti smatraju kako je zlo u svijetu posljedica ljudskih slobodnih čina i svoj izvor nikako ne može imati u Bogu. S druge pak strane Pereyson naglašava kako Bog nije začetnik zla, ali jest njegovo počelo. Bog koji je sloboda sama, daje u toj slobodi prostora zlu i to na način da čovjeku daje slobodnu volju. Iz toga proizlazi da je začetnik zla isključivo čovjek. Upravo poradi davanja tog slobodnog puta zlu, Bog jest počelo zla, ali ne i njegov začetnik.³⁵ Augustin zastupa teističko stajalište i to onog klasičnog teizma da u Bogu nikako ne može biti počelo i začetak zla te uvodeći voluntarizam umjesto determinizma zagovara razgraničenje između moralnog i metafizičkog zla. Metafizičko zlo se veže uz istočni grijeh, a moralno zlo se veže isključivo uz slobodnu volju čovjeka.

Bog jest *summe esse* i kao takav je savršen, nepromjenjiv i vječan. Iz toga slijedi da sve što čini čini dobro i dobrim. Tako je i čovjek po svojoj naravi dobar jer je stvoren. Iz toga logično slijedi da je čovjeku u naravi da čini dobro, da teži za onim vječnim stvarima i da je po njoj povezan sa božanskim zamislama. Narav jest isto što i samostalno biće:

„Naravlju nazivam ono što se običava zvati također bićem; prema tome, svako je biće ili Bog ili od Boga jer svako dobro ili je Bog ili je od Boga.“³⁶

Ostaje teodicejsko pitanje kako je onda moguće postojanje zla u svijetu? Za Augustina svaka narav jest dobra narav. To znači da zlo nikako ne može biti narav već je ono gubitak dobra. Zlo

³³ Usp. Marija Selak, „Moral enhancement and the reduction of evil: How can we create a better world?“, *Socijalna ekologija*, Vol.26, No 1-2, 2017., str. 71 - 82

³⁴ Brian Davies, *Uvod u filozofiju religije*, Scopus, Zagreb, 1998., str. 32

³⁵ Usp. Luigi Pereyson, „Porijeklo i začetnik zla“, u: Luigi Pereyson, *Ontologija slobode: zlo i patnja*, Demetra, Zagreb, 2005., str. 165 – 168, ovdje str. 166

³⁶ A. Augustin, *O slobodi volje*, str. 290

je nedostatak supstancije, manjkavost dobrote koju je Bog dao stvarima u trenutku stvaranja. Kad je Bog stvarao čovjeka podario mu je slobodu. Ako čovjek ustraje i prihvaća Božji red, Bog mu podaruje mir i sreću³⁷. Čovjeku je od Boga dana volja. Volja je sadržana u čovjekovoj moći i s obzirom da se nalazi u moći znači da je slobodna:

„Naša volja dakle uopće ne bi bila volja kad ne bi bila u našoj moći. Ali, budući da nam je u moći, slobodna nam je. Nije nam naime slobodno ono što nemamo u moći, ili ono što imamo ne može nam ne biti slobodno.“³⁸

Slobodna volja je dana čovjeku kao pretpostavka pravednog djelovanja. S obzirom da je ona potrebna za pošten život, valja je ubrojiti među dobra. Ona spada u srednja dobra, dok u najviša spadaju kreposti, a u najniža tjelesne stvari. Zbog slobodne volje, čovjek biva slobodnim i time ima slobodu izbora postupati prema načelima prema kojima on to sam želi. Svoju volju može on usmjeriti ka dobru (vječnim i nepromjenjivim stvarima) ili ka nižem dobru (propadljivom). Kada se djeluje po dobroj volji time se teži pravičnom i čestitom življenju i na taj način čovjek ostaje okrenut prema onim vječnim stvarima i biva ispunjen radošću i mirom. Kada se volja odvraća od nepromjenjivog dobra ka onom promjenjivom i vlastitom dobru, tada čovjek griješi. Grijesi su sadržani u okretanju od božanskog i nepromjenjivog prema zbiljnostima koje su promjenjive i nesigurne. S toga čovjek griješi upravo po slobodnoj volji u čijem se središtu nalazi htjenje.

„A griješi volja koja se odvrtila od nepromjenjivog i zajedničkog dobra i okrenula prema vlastitom ili izvanjskom ili nižem dobru. Ona se okreće prema vlastitom dobru kad hoće biti sama svoj gospodar, k izvanjskom kada nastoji saznati što je vlastito drugima i sve što se nje ne tiče, a k nižem kada uvelike cijeni tjelesnu nasladu. I postavši tako ohol, znatiželjan i razuzdan, čovjek biva zahvaćen jednim drugim životom koji je u usporedbi s višim životom zapravo smrt (...) Tako biva da nikako nisu zla ona dobra za kojima hlepe grešnici niti je zla slobodna volja za koju pouzdano znamo da je valja ubrojiti među srednja dobra, ali zlo je njeno odvratanje od nepromjenjivog dobra i obraćanje k promjenljivim dobrima (...) Pogledaj dakle o čemu ovisi ona kretnja odvratanja za koju priznaješ da je grijeh – to je naime kvarna kretnja, a svaki je kvar iz ničega – i nemoj sumnjati da ovisi o Bogu. Međutim, taj je manjak u našoj moći jer je hotimičan.“³⁹

Vidljivo je kako Augustin razrađuje viziju zla koja je etičke naravi. Čovjek jest odgovoran za to zlo, ali nije on njen autor. Riječ je o istočnom grijehu. Prvi čovjek, Adam jest inicijator i propagator zla po kojem ljudi nasljeđuju grijeh. U toj slici Adama, vidljivo je kako je zlo već i

³⁷ N. Bičanić, *Teologija i filozofija sv. Augustina*, str. 384

³⁸ A. Augustin, *O slobodi volje*, str. 246

³⁹ A. Augustin, *O slobodi volje*, str. 220, 222

prije mene bilo ovdje prisutno i ne počinje sa mnom. Dakle, može se reći, da je zlo nešto nevoljno koje se nalazi u samom središtu voljnoga.⁴⁰

3. 2. BOŽJE PREDZNANJE

Do sada je ustvrđeno da je Bog stvoritelj svega, najveće dobro i savršenstvo. Logički slijed nam govori kako onda nije moguće da je izvor zla u Bogu. Čovjek čini zlo kad njegova volja koja je slobodna učini pokret prema promjenjiv stvarima, umjesto da ostane okrenuta prema onim vječnim i nepromjenjivim stvarima. Još jedan atribut koji Bog posjeduje u svom savršenstvu jest predznanje. No onda ne biva jasno zašto Bog ne sprečava čovjeka da učini zlo ako već unaprijed zna da će ga učiniti. Jednako tako nije jasno znači li to da čovjek griješi po nužnosti.

Augustin odgovor nalazi ponovo u slobodnoj volji. Svime vlada Božja providnost no Božje predznanje ne isključuje slobodu ljudske volje, već upravo suprotno. Božje predznanje je ono koje omogućuje slobodnu volju jer je Bog poznaje unaprijed i zato volja može biti volja. Jednako tako poznaje i moć jer da bi volja mogla biti volja mora biti u moći.⁴¹ Stoga, on poznaje i volju i moć koje se usred njegovog predznanja ne ukidaju već su tim predznanjem omogućene „*baš zato jer je onaj čije se predznanje ne vara unaprijed znao da ću je imati*“⁴². Riječ je o predznanju koje uvijek unaprijed zna što će se dogoditi jer kad ne bi bilo tako, ne bi moglo biti predznanje:

„Nužno je dakle da se događa ono što je Bog unaprijed znao, ali ne zato što se radi o Božjem predznanju, već samo zato jer se radi o predznanju; ako predznanje ne zna unaprijed ono što je sigurno, onda njega uopće nema.“⁴³

Stoga, sve što se događa nužno je da se događa poradi predznanja samoga uslijed čega se čovjeku ne ukida njegova moć. U Bogu postoji određeni poredak stvari i uzroka što ne ukida čovjekovu slobodnu volju već su i same volje u tom poretku uzroka i time sadržane u njegovom predznanju:

⁴⁰ Jadranka Brnčić, „Augustin u misli Paula Ricoeura“, *Filozofska istraživanja*, Vol. 29, No. 4, 2009., str. 669 – 688, ovdje str. 671 - 672

⁴¹ Ovo je razdvajanje poznato kao razlikovanje između antecedentne i konsekventne Božje volje. Usp. Goran Sunajko, *Metafizika i suverenost*, HFD. Zagreb 2015.

⁴² A. Augustin, *O slobodi volje*, str. 248

⁴³A. Augustin, *O slobodi volje*, str. 250

„Zapravo i same naše volje nalaze se u poretku uzroka koji je određen za Boga i sadržane su u Njegovu predznanju, jer su i ljudske volje uzroci ljudskih činova; stoga, Onaj koji unaprijed znao sve uzorke stvari, među tima uzrocima nije mogao ne znati i za naše volje, o kojima je unaprijed znao da su uzroci naših činova.“⁴⁴

Bog vidi unaprijed one koji će sagriješiti po svojoj volji, no ne sili ih na taj grijeh. Iz svog predznanja on ne sili da se učini ono što će se zbiti u budućnosti. Iako Bog zna unaprijed sve ono čega je autor, ipak nije autor svega onoga što zna unaprijed:

„Jer, ako se ne varam, ti ne siliš da odmah sagriješiti onaj za kojeg znaš da će sagriješiti, niti ga samo tvoje predznanje sili da sagriješiti premda će bez sumnje sagriješiti; jer inače ti ne bi unaprijed znao da će to biti. Prema tome, kao što si ne protuslovi to dvoje, da si naime ti svojim predznanjem znao što će drugi po svojoj volji učiniti, tako i Bog ne sileći nikoga na grijeh unaprijed vidi one koji će po svojoj volji sagriješiti.“⁴⁵

Iz toga je vidljivo da čovjek ne griješi po nužnosti već po slobodnoj volji. S obzirom da u slobodi bira hoće li ići za vječnim i nepromjenjivim stvarima (za koje razumom spoznaje da su ispravne i da za njima treba težiti) ili za onim vremenitim i promjenjivim pravedno je da snosi posljedice jednog ili drugog čina. Bog jest pravedan, pa kako je pravedno da onaj koji izabire biti okrenut vječnim stvarima uživa radost i mir jednako tako je pravedno, smatra Augustin, da onaj koji svojevóljno izabire okrenutost tjelesnim stvarima to isto ne uživa i biva nesretan. Time što je Bog stvorio i one koji griješe ne znači da je ikoga time prisilio da griješi. Ljudi su skloni žaliti se poradi toga jer postoje grešni ljudi, a ono što bi trebali činiti jest kajati se poradi svojih grijeha i nastojati se okretati ka vječnim stvarima. A i grešna duša je uzvišenija od stvari:

„(...) svaka grešna duša, kamo god ona bila pala, ni po kakvoj promjeni ne postaje tijelom niti joj se uopće oduzima to da je duša i nikako ne gubi to da je bolja od tjelesne stvari (...).“⁴⁶

No, Bog ni tima koji griješe nije uskratio svoju dobrotu jer ljubi on svoje stvorenje i kada griješi i kada ne griješi. Grešni stvor jest izgubio blaženstvo, ali nije izgubio sposobnost da je ponovno stekne. Ponovno postizanje blaženstva Augustin nalazi u poniznosti kajanja za svoja nedjela i okretanjem ka blaženstvima. Tu je vidljivo milosrđe Božje koje poput zraka sunca ulazi u ovaj vremeniti svijet. Stoga Augustin tvrdi kako poradi toga valja hvaliti Stvoritelja i sva stvorenja:

„Unatoč tome valja hvaliti sva stvorenja naprosto stoga što jesu, jer samim time da jesu dobra su. Jer što jače budeš volio biti, to ćeš jače htjeti vječni život te ćeš zaželjeti da se tako oblikuješ da tvoja duševna stanja ne budu vremenita, ožigosana i obilježena ljubavlju prema vremenitim dobrima (...).“⁴⁷

⁴⁴ Aurelije Augustin, „Knjiga peta“, u: Aurelije Augustin, *O državi Božjoj – sv.1.*, preveo Tomislav Ladan, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1982., str. 323 – 401, ovdje str. 345 - 347

⁴⁵ A. Augustin, *O slobodi volje*, str. 250

⁴⁶ A. Augustin, *O slobodi volje*, str. 258

⁴⁷ A. Augustin, *O slobodi volje*, str. 266

ZAKLJUČAK

Svojim je filozofijom Augustin ostavio značajni trag na području etike, spoznajne teorije, antropologije i ontologije. Pristaje uz biblijsku tradiciju kreacije svijeta u kojoj je Bog *summe esse* i stvara svijet *ex nihilo*, a razlog stvaranja Augustin pronalazi u Božjoj ljubavi dok je bit čovjekova postojanja sreća i blaženstvo u vječnosti, a put do toga jest sam Bog. Iz toga slijedi da se izvor morala nalazi u Bogu. Radom smo pokazali da je volja temeljni pojam Augustinove filozofije jer je ona pretpostavka dobra, pravednosti i ljubavi (*caritas*) budući da sloboda volje omogućuje odluku za vlastiti izbor.

Čovjek je slobodno biće jer mu je od Stvoritelja dana volja koja je slobodna da bi mogao pošteno i sretno živjeti. Kao takav čovjek sam odlučuje želi li težiti onim vječnim ili ovozemaljskim stvarima. Kada se okreće za vječnim stvarima tada nalazi mir i sreću jer po svojoj biti pripada u vječnost, a kada se okreće vremenitim stvarima koje ne vode višem dobru zapada u nepravednost i neistinu. Stoga, čovjek čini zlo po slobodnoj odluci volje jer u moć volje spada to da svatko može izabrati za čime treba ići što znači da zlo ne može imati svoj izvor u Bogu već je grijeh pokret slobodne volje kada se ona okreće od volje Božje. Bog kao savršeno biće ima predznanje o svemu, no to predznanje ne isključuje slobodnu volju čovjeka već je omogućuje jer je bit predznanja da zna što će se dogoditi. Iako Bog zna unaprijed da će netko zgriješiti, ne sili ga na taj grijeh. Time Augustin ukida determinizam i uvodi u filozofiju voluntarizam kao slobodno htijenje u zadanome svijetu. Na tragu njegova filozofiranja nastale su brojne filozofske i pravne teorije o slobodi pojedinca te konceptima pravednosti koji nužno uključuju slobodu izbora kao tekovinu suvremenoga svijeta.

LITERATURA

1. Akvinski, Toma, *Izabrano djelo*, Globus, Zagreb, 2005.
2. Arendt, Hannah, „Caritas and cupiditas“ u: Arendt, Hannah, *Love and saint Augustine*, University of Chicago Press, Chicago, 1996, str. 18 - 36
3. Augustin, Aurelije, *Ispovijesti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2016.
4. Augustin, Aurelije, „Knjiga peta“, u: Aurelije Augustin, *O državi Božjoj – sv.1.*, preveo Tomislav Ladan, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1982., str. 323 – 401
5. Augustin, Aurelije, *O slobodi volje*, preveo Stjepan Kušar, Demetra, Zagreb, 1998.
6. Belić, Miljenko „U objekt upisana misao“, u: Damir Barbarić (ur), *Filozofija i teologija*, Školska knjiga – Matica hrvatska, Zagreb, 1993., str. 34 - 49
7. Bičanić, Nikola, Teologija i filozofija sv. Augustina, *Crkva u svijetu*, Vol.18, No.4, 1983., str. 382 – 387
8. Bodrožić, Ivan, „Augustinov hod od ljubavi prema filozofiji do filozofije ljubavi“, *Filozofska istraživanja*, Vol.27, No.3, 2007., str. 581 – 593
9. Brnčić, Jadranka „Augustin u misli Paula Ricoeura“, *Filozofska istraživanja*, Vol. 29, No. 4, 2009., str. 669 – 688,
10. Čagalj, Ivan, Čovjek i njegovo određenje u antropologiji Aurelija Augustina, *Crkva u svijetu*, Vol.10, No.1, 1975., str. 35 – 41
11. Davies, Brian, „Bog i zlo“ u: Davies, Brian, *Uvod u filozofiju religije*, Scopus, Zagreb, 1998., str. 31 - 47
12. Fries, Heinrich, „Augustin“, u: Fries,Heinrich, Kretschmar,Georg (ur), *Klasici teologije I*, Golden marketing, Zagreb, 2004., str. 92 - 115
13. Kalin, Boris, „Aurelije Augustin“, u: Kalin, Boris, *Filozofija – uvod i povijest*, Školska knjiga, 2. izdanje, Zagreb, 2015., str. 147 – 149
14. Golubović, Aleksandra, Kopajtić, Jelena, „Problem zla u suvremenoj analitičkoj filozofiji – Zlo kao mogućnost postizanja dobra“, *Nova prisutnost*, Vol. X, No. 2, 2012., str. 235 – 248

15. Maier, Hans „Augustin“, u: Meier,Hans, Rausch,„Heinz, Denzer,Horst (ur), *Klasici političkog mišljenja*, Golden marketing, Zagreb, 1998., str. 88 – 108
16. Nedić, Tomislav, „Život, djelo i filozofija Aurelija Augustina te njihov utjecaj na pojedine segmente suvremenog prava“, u: *Pravnik*, Vol. 48., No. 97., 2015., str. 177 – 189
17. Pereyson, Luigi „Porijeklo i začetnik zla“, u: Luigi Pereyson, *Ontologija slobode: zlo i patnja*, Demetra, Zagreb, 2005., str. 165 – 168
18. Poppini, Giovanni, *Sveti Augustin*, Hrvatsko književno društvo, Sv. Ćirila i Metoda, Zagreb 1975.
19. Selak, Marija, „ Augustin protiv Manihejaca“, u: Selak, Marija, *Zlo i naopako*, Jesenski i Turk, Zagreb, 2019., str. 33 – 45
20. Selak, Marija, „Moral enhancement and the reduction of evil: How can we create a better world?“, *Socijalna ekologija*, Vol.26, No 1-2, 2017., str. 71 - 82
21. Sunajko, Goran, „Augustinov dualizam civitas Dei i civitas terrena,“, u: Sunajko, Goran, *Metafizika i suverenost*, HFD, Zagreb, 2015., str. 73 – 99